

Trezor tvorivej pamäte

DANA PODRACKÁ (BRATISLAVA)

Prišli sme vzdať hold disentu, odsúdiť prenasledovanie, udavačov a Štb-ákov, menoslovy z čiernych listín, ktorými sa poisťuje každá moc. Tamten disent sa skončil. Ale nezačal sa nový? Disent nekomerčne píšucich autorov, zotrúvajúcich v najvyššom leveli písania a myslenia, v živote ako znaku, ktorých trh zdržanlivo odmieta a berie po jednom výtlačku do komisionálneho predaja? Tamten disent sa skončil. Začal sa disent nekomerčnej literatúry, v novej ére postliterárnej kultúry.

Grécke príslovie hovorí: „Sova zostane sovou, aj keď bude žiť s dikobrazom.“ Aké prosté. O človeku sa to vždy povedať nedá. Režim ho môže zošrotovať ako knihu. Predtým bola mierou jeho ľudskosti sloboda, ktorú si dokázal vybojovať. Dnes mu ostala samota uprostred liberálov.

Niet slova, ktoré by bolo naplnené tak mnohorakými významami ako sloboda. Okolo nej, aj keď má podobu samoty, je ako obranný val – múr, ostnatý drôt či priepasť. V duchovnom slova zmysle. 15 rokov po roku 1948 a 5 rokov pred rokom 1968, 21. júna 1963 napísal **Vladimír Holan** básň **Zeď**.

Proč těžký je tvůj let,
proč se tak pozdí?
-- Mluvil jsem patnáct let
do zdi

a zeď tu vláčím sám
ze svého pekla,
aby teď ona vám
všechno řekla...

Vždy som ten obraz videla: Kráčajúca postava – nenesie ako Kristus svoj kríž, ale čosi veľmi podobné krížu v modernej podobe: nesie múr. Časť múra. Časť seba. Nesie symbol mlčania či umlčania, ale zároveň aj symbol neumlčateľnosti. Múr väzenskej cely. Múr, pred ktorým sa zabíja. Múr sa stal negatívnou ikonou dvadsiateho storočia.

Múr na apelplatzi. Múr nárekov, Berlínsky múr, múr v pásme Gazy

a mnoho ďalších múrov, na ktoré nedovídiť, ako na ten čínsky múr z vesmírnej lode, ale na ktoré dovidieť z histórie a literatúry.

Kedysi sa pri múre pochovávali samovrahovia. Dvadsaťte storočie prenechalo múry zavraždeným.

Prorocký Holanov múr básnickým slovom vymedzil absolútne súčasnú hranicu – medzi kultúrou a konzumom, medzi kultúrou a barbarstvom. Holanovský múr bol zárukou toho, že stále existoval a existuje trezor tvorivej pamäti, trezor kultúry, ktorý je nedobytný, kým pretrváva v čo i len jednej pamäti.

Ako v básni **Zbigniewa Herberta Raport z obliehaného mesta** z roku 1982:

(úryvok v preklade Vlastimila Kovalčíka)

cintoríny rastú počet obrancov sa znižuje
no obrana pokračuje a bude trvať do konca

ale ak aj Mesto padne a jeden sa zachráni
on bude v sebe niesť Mesto po cestách vyhnanstva
on bude Mesto

hľadím do tváre hladu do tváre ohňa
do tváre smrti
najhoršia zo všetkých – je tvár zrady

a len naše sny neboli ponížené

Obidve tieto básne sú natoľko univerzálne, že by sa dali pokojne vzťahovať aj na ten starý, ale aj na ten nový disent. Na odkaz odkazov: nezradiť kultúru, nezradiť seba, nezradiť sny.

Dobre vieme, že jednou z najvýraznejších postáv slovenského disentu, aj vďaka jeho francúzsko-českému vzdelaniu, bol **Dominik Tatarka**. Začalo sa to tiež omnoho skôr ako roku 1968. Začalo sa to v roku 1956, keď vydal *Démona súhlasu*, teda v 50. rokoch, keď pomaly utíchali veľké vlny popráv. Po roku 1948 bolo v bývalom Československu popravených spolu 232 ľudí, z toho 50 Slovákov. Pri básnickej matematike to zhruba vychádza tak, že na jedného popraveného pripadá približne jeden živý disident. Rok 1949 – 23 popravených; rok 1950 – 57 popravených; rok 1951 – 54 popravených; rok 1952 – 43 popravených; rok 1953 – 27 popravených;

rok 1954 – 11 popravených; rok 1955 – 7 popravených. Potom sa trúsili po jednom po dvoch, do roku 1963. Pri básnickej matematike, ako vravím.

Možno bolo ústredným gestom vtedajšieho disentu: predat' sa, preväz-niť sa, premúriť sa k svojej podstate, zachovať ju rezistentnou voči všetké-mu a voči všetkým. Na tejto povahe disentu sa nezmenilo nič.

V eseji o Tatarovi Démon súhlasu **Vladimír Mináč** píše: „ Tatar-kov príbeh je taký zložitý, tak zložito lomený, že ho len neznalec môže po-uziť ako ideologický príklad alebo morálne stelivo. (...) Aj po jeho novom prečítaní som si iba potvrdil to, čo som už dávno vedel, totiž, že ústredným nervom Tatarovho ducha je viera, túžba dostať sa do jej pevných tiesňav; a na druhej strane – túžba po intelektuálnom lomcovaní týmito tiesňavami, uzavretými systémami, nech by už boli komunistické alebo katolícke.

Je stále v pokušení a na púšti; iba diabli sa menia.

Aj Mataj z Démona súhlasu je len diabol, no veru, iba diabol, je to slovenský diablík, nijaký vznešený Mefistofeles, veľmi dobre vieme, do akých krčiem chodil a ako mu smrdia ponožky. Aj pokušenie, ktoré sa v Démonovi súhlasu vyskytuje, je našské, provinčné, maličké – ved' o čo ide? Iba o metál, o periférny mocenský znak, o to, že ho nedostane Baltazár, ale autor Železnej doliny.“

Zostal len démon súhlasu ako znak, metafora bytia navonok, a démon nesúhlasu, ako alternatívna metafora bytia vnútri. A medzi nimi pomysel-ný most, pod ktorým sa rozprestiera ideologická priepať.

Rok 2008 sa vyznačoval veľkým počtom politicko-historických diskusií na tému 68; od analýz tzv. pozývacieho listu až po otázky, či bol socializmus reformovateľný alebo nie a prečo „bolševizmus“ s celou svo-ju „metodológiou“ vládnutia a uplatňovania moci reformovateľný nebol. Podľa slovenského historika Dušana Kováča, podpredsedu SAV, ktorý diskutoval na tému 68 na tohtoročnom básnickom festivale Capalest v Banskej Štiavnici: „Vertikálna stránka spoločenských procesov spočíva v tom, že každých 20 rokov dochádza k zmenám. Do šesťdesiatych rokov platilo, že každá nová generácia reflektovala generáciu predchádzajúcu. Generácia, ktorá prišla po 60. rokoch reflektovala iba sama seba.“ Podľa neho sa odvtedy tento proces nemení. Každá ďalšia generácia tiež reflek-tuje sama seba. Na záver svojho príspevku vyhlásil: „Neverím, že výmena generácií pomôže súčasnej spoločnosti. Musíme konať sami – a hneď.“

Z mnohých osobných skúseností môžem tieto slová slová potvrdiť. To je úloha nového disentu, ktorý vzniká. Dôvody na to uvediem v jednoduchých štyroch bodoch:

1. Funkcie múdrych (učiteľov, kňazov, významných umeleckých a vedeckých osobností) nahrádzajú povrchné, mediálne vyrábané postavy. Gu-ruuovia z kedysi tvorivých duchovných centier už neposkytujú intelektuál-ny azyl, pretože sa podriaďujú deštruktívnym prúdom rozpadu hodnôt, nedokážu ich obhajovať a presadzovať ako jednotlivci a prijímajú role nezainteresovaných štatistov pri postupnej barbarizácii kultúry.

2. Odvrátenie sa od písaného slova a od čítania môže byť na jednej strane spôsobené preslovnosťou, záľahou informácií, tlačovín a kníh, na strane druhej však stále platí, že akýkoľvek rečový prejav, ktorý sme iba odpočuli z elektronických médií, neuchováva myšlienku tak ako písané slovo, ku ktorému sa môžeme vrátiť, a tak rozvíjať vlastnú predstavivosť.

3. Systém nastavený na menežovanie aktivít, priradujúcich sa k sebe v trhových reťazcoch ponuky a dopytu, vyraduje z obehu všetky náročné prejavy duchovného vlastníctva, pretože neprinášajú požadovaný zisk.

4. Dochádza k machiavellizmu davových rozmerov, kde účel svätí prostriedky otvorenej slobody, v ktorej je všetko dovolené.

Ako to vyzerá v praxi, chcem doložiť osobnou skúsenosťou. Sedeli sme na formálnom pracovnom obede, keď debata odrazu skĺzla do celkom nečakanej dimenzie. Bola nastolená otázka, či dnes ešte existuje idea, pre ktorú by bol človek ochotný zomrieť. Pamäť mi „vyhodila“ vetu z listu Ša-fárika Palackému: „**A človek človekom jest, že pro idey zemřít může**“. Zavládlo sekundové mlčanie. Spoločnosť sa „prepla“ na iné obrátky a väčšinou sa priklonila k „skôr nie“ ako k „áno“.

Niekoľko fragmentov z diskusie znelo asi takto:

Konzum nepotrebuje identitu.

Aj tie najvyššie hodnoty sa dajú skomercializovať.

Duchovná veľkosť je už skoro každému ľahostajná.

Racionalizácia existencie ukradla človeku srdce. Zostal len skelet.

Svet, za ktorý umierali naši dedovia, je o dizajne.

Svet patrí predátorom.

Zlo predstiera lásku.

Sloboda je tiež len matéria.

Nového Palacha nikto nepotrebuje.

Ten muž z Bielikovej fotografii s rozopätou hrud'ou pred hlavňou tan-ku na Šafárikovom námestí v Bratislave v šesťdesiatomôsmom bol zrejme posledný kto bol ochotný umrieť.

Obed sa skončil.

Nastal čas nietzscheovského prehodnocovania všetkých hodnôt, pretože bez hodnôt kultúra osirie. A potom siroty napíšu nové dejiny človeka.

